

Helsinški *bilten*

HELŠINŠKI ODBOR
ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI
Rige od Fere 20, Beograd;
tel. 011/3032-408; fax. 2639-437;
e-mail: office@helsinki.org.rs
http://www.helsinki.org.rs

BR.71 // NOVEMBAR 2010

SRPSKA PRAVOSLAVNA CRKVA NA IVICI RASKOLA

Srpska pravoslavna crkva (SPC) je jedan od najčvršćih oslonaca srpskog nacionalnog korpusa. Međutim, ideološki ona se oslanja i veoma je bliska radikalno desničarskoj ideologiji i grupacijama desnog spektra. U tom smislu SPC je imala važnu ulogu u mobilisanju i pripremi za rat. Do sada SPC nije ni pokušala da se distancira od uloge koju je imala u tome. Deo crkve i dalje na isti način zastupa srpske nacionalne

interese. Čak i za poglavara Srpske pravoslavne crkve patrijarha Irineja reka Drina i dalje nije granica nego most koji „sastavlja“ srpski narod: „Iako smo to, u neku ruku i danas, daće Bog da u skoro vreme budemo zaista jedno. Naravno, i u formalnom smislu te reči“.¹

1 Intervju banjalučkom Fokusu, prema Danas, 17. novembar 2010.

Deo tog nasleđa su masovne i među mladima popularne ekstremno desničarske organizacije. One na toj, u suštini antimodernoj i antievropskoj orijentaciji stalno regrutuju nove članove (Obraz, 1389...), i praktično deluju pod ideološkom kapom paracrkvne organizacije Dveri.

Nakon 2000. godine crkva je zauzela medijski i javni prostor i time postala važan faktor u svim relevantnim zbivanjima u Srbiji. Ta pozicija je u skladu sa njenom tradicionalnom ambicijom da bude „državna“ crkva. Istovremeno, političkoj eliti je veoma stalo da u SPC imaju pouzdanog partnera i saveznika u važnim i prelomnim trenucima, s obzirom na njen visoki ugled u društvu. To je posebno od značaja kada aktuelna vlast pokušava da napravi zaokret u odnosu na evroatlantske integracije, koje su tradicionalno na udaru konzervativnog bloka.

U tom kontekstu treba posmatrati aktuelna unutrašnja previranja u SPC, koja su je dovela gotovo do ivice otvorenog raskola. Patrijarh Irinej izabran je početkom 2010. godine za naslednika (ratnog) patrijarha Pavla i u mnogome predstavlja kontinuitet u duhovnom i svetovnom delovanju crkve. Međutim, već prilikom njegovog izbora poznavajući crkvenih prilika podsećali su na njegove kvalitete („razuman“, „mudar“, „čovek kompromisa“...) koji mogu doprineti postepenim pomacima u pozitivnom smeru.²

Iako temelj delovanja SPC, kao konzervativne i čvrsto oslonjene na Rusku pravoslavnu crkvu, počiva na nacionalizmu, u poslednjih godinu dana u crkvenom vrhu došlo je do kvalitativno novih pojava. Sam patrijarh, praktično od izbora zagovara ublažavanje tvrdog stava prema Katoličkoj crkvi i Vatikanu. On se naime, zalaže za dolazak pape u Srbiju, s time što bi neposredan povod za ovu posetu bila 1700. godišnjica

Milanskog edikta, 2013, koja će biti obeležena u Nišu (rodnom mestu cara Konstantina).

Najveći aktuelni izazov za SPC je svakako promena državne politike na kursu približavanja evroatlanskim integracijama. Iskorak u tom pravcu učinjen je kandidaturom za članstvo u EU i zajedničkom rezolucijom o Kosovu sa EU u Ujedinjenim nacijama. Sve to je vodilo ka ublažavanju stava u odnosu na izbor koji se stavlja pred Srbiju: Kosovo ili Evropa.

Vladajuća koalicija uživa diskretnu podršku crkvenog vrha, što ga je iložilo žestokom udaru konzervativnog i proruskog bloka. Unutrašnji sukob u SPC na toj liniji prelama se najvidljivije na slučaju vladike Artemija koji već gotovo više od godinu dana remeti unutarcrkvenu harmoniju. Ona je kulminirala tokom novembarskog Sabora SPC, kada je bivši episkop Raško-prizrenske eparhije sa svojim pristalicama pokušao da nasilno preuzme manastire na severu Kosova.

SLUČAJ VLADIKE ARTEMIJA

Dugogodišnji episkop raško-prizrenski, **vladika Artemije** došao je u sukob sa vrhom SPC pre više godina. Nakon nereda 2004. godine kada su na Kosovu oštećene i brojne crkve i manastiri, međunarodna zajednica (UNMIK i Evropska unija) preuzela je na sebe njihovu rekonstrukciju i obnovu. Međutim, Memorandum sa kosovskim institucijama kao nosiocima tog projekta, vladika Artemije nikada nije potpisao. To je dovelo do prvih unutarcrkvenih nesuglasica i nesporazuma i na samom Kosovu i izvan njega. Ovaj dugotrajni tinjajući sukob, pratećen brojnim incidentima među crkvenim velikodostojnicima na Kosovu, eskalirao je početkom 2010. godine. Naime, patrijarh Irinej se na samom početku svog mandata poduhvatio rešavanja kosovskog „crkvenog čvora“.

2 Bilten br. 55, Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, januar 2010.

Raspletavanje tog sukoba počelo je uvidom u stanje u Raško-prizrenskoj eparhiji. Posebna crkvena finansijska komisija je otkrila niz materijalno-finansijskih malverzacija i zloupotreba zbog čega su podignute optužnice protiv dvojice najbližih saradnika vladike Artemija.

Sam vladika je najpre suspendovan sa mesta episkopa Raško-prizrenske eparhije; nekoliko meseci kasnije **Sabor SPC** ga je penzionisao i odredio mu boravište u sremskom manastiru Šišatovac, da bi mu, opet nekoliko meseci potom patrijarh zabranio i da činodejstvuje, odnosno, da drži crkvene liturgije.

Izolacija vladike Artemija izazvala je pobunu manjeg broja monaha, lojalnih vladici koji su u znak protesta sa njim napustili Kosovo. To je bilo praćeno demonstracijama i čestim incidentima sa porukom otvorenog neslaganja sa odlukama crkvenih organa.

Sva nastojanja crkvenog vrha i patrijarha Irineja lično da smiri strasti oko slučaja vladike Artemija nisu dala rezultate. Incident do koga je došlo tokom novembarskog zasedanja Sabora Srpske pravoslavne crkve, samo je potvrdio potrebu da vrh SPC odlučnije nego do sada definiše suštinu unutrašnjih sporenja u sopstvenim redovima. Naime, vladika Artemije „upao“ je u manastir Duboki potok, nedaleko od Zubinog Potoka na Kosovu, s tim što ga je prilikom tog nelegalnog upada, između ostalih pratio i Milan Ivanović, jedan od najradikalnijih političkih lidera Srba iz severnog dela Kosovske Mitrovice.

Propali pokušaj upada u manastire na severu Kosova³ uz intervenciju Kosovske policijske službe (isključivo srpski sastav), kao i odlučne reakcije Sabora SPC navela je političke lidere Srba sa severa Kosova da se distanciraju od njega. Još uvek je, međutim, neizvesno da li je osujećivanje

3 Osim Dubokog potoka pristalice vladike Artemija pokušale su da nasilno zauzmu još dva manastira.

„crkvenog puča“ trajno smirilo strasti i međusobne razmirice unutar SPC.

VLADIKIN POLITIČKI „ANGAŽMAN“

Slučaj vladike Artemija nije samo, kako ističe patrijarh Irinej, „neprijatni događaj za Crkvu“⁴. Njegova pobuna protiv crkvene hijerarhije i patrijarha Irineja uživala je bezrezervnu podršku konzervativnog bloka na političkoj sceni koga sada simbolizuje krug oko Vojislava Koštunice.

U otvorenom pismu koga je uoči zasedanja Sabora uputila grupa javnih ličnosti odbrana vladike Artemija zasnivala se na tezi da se nakon drobljenja svih institucija „na udaru antisrpske međunarodne politike našla i Crkva“⁵. Osim lidera kosovskih Srba Milana Ivanovića i Marka Jakšića, pismo su potpisali i Kosta Čavoški, Kosta Dimitrijević, Zoran Avramović, Branko Radun i niz drugih.

Glavni urednik *Pečata*,⁶ Milorad Vučelić optužuje SPC što se ne izjašnjava o „velikim i važnim nacionalnim i socijalnim pitanjima“. Jer, kako on tvrdi, SPC „poslušno sledi vlast na njenom putu bez alternative“. Po njemu, takođe „ne pamti se ovoliko stapanje režima i SPC“⁷.

Destruktivno delovanje vladike Artemija prelimalo se preko njegove politike na Kosovo, što je podrivalo poziciju Beograda u Briselu. Patrijarh Irinej je jednom prilikom izjavio da Artemije „stanje u kome se Kosovo našlo smatra ličnim problemom, koji on treba da rešava na način koji on smatra najcelishodnijim“⁸.

Jedan od njegovih gafova je svakako i zalaganje da se uputi poziv Rusiji da uspostavi vojno prisustvo u Srbiji, kao i njegovi apeli za zatvaranje administrativne granice prema Kosovu. Dnevni list *Blic* je objavio portret vladike Artemija u kome ga prikazuje kao tvrdoglavog inadžiju, koji se „neretko bavi politikom“.⁹ Artemije se zalagao da Srbija „odbije potpisivanje bilo kog pakta ili dogovora sa Evropskom unijom ili sa bilo kojom drugom zemljom koja je spremna da ugrozi suverenitet Srbije“.¹⁰ Svoje uklanjanje iz Raško-prizrenske eparhije, tumači kao „direktivu Pentagona... zarad nezavisnosti Kosova“.¹¹

RUSKA VEZA

Iako već penzionisan vladika Artemije bio je pozvan da početkom oktobra 2010. godine govori na međunarodnoj konferenciji u Rusiji, o genocidu nad Srbima. Međutim, patrijarh Irinej je zabranio vladici da putuje u Rusiju.¹²

Ruski dnevnik *Komercant* je odluku Svetog arhijerejskog sinoda ocenio kao „krupan politički skandal“. Podsećajući da su vladika i njegovi saradnici osumnjičeni da su pod parolom za „srpsko Kosovo“ ukrali milione eura, ruski dnevnik ne isključuje mogućnost da skandal sa episkopom Artemijem ima za Srbiju važne političke posledice. Tako ističe da se: „njegovim razotkrivanjem nanosi udarac jednom od najradikalnijih srpskih episkopa i njegovim saveznicima među srpskim nacionalistima“, što, kako ističe, može značiti „pripremu javnog mnjenja za omekšavanje pozicije Beograda u odnosu na Kosovo“.¹³

Prema nekim indicijama u nasilnom zauzimanju manastira na severu Kosova učestvovao je i „ruski faktor“. Na to upućuje i izjava istaknute

4 Intervju Tanjug, 29. septembar 2010.

5 Pečat, br. 140, 12. novembar 2010.

6 Ovaj nedeljnik je glavni glasnogovornik te struje ne samo u crkvi već i na političkoj sceni.

7 Isto.

8 Tanjug, 29. septembar 2010.

9 Blic, 20. februar 2010.

10 Radio Slobodna Evropa, 11. februar 2010.

11 Isto.

12 Vesti online, 3. oktobar 2010.

13 Komercant, prema Beta, 16. februar 2010. godine.

predstavnice srpske zajednice sa Kosova Radmile Trajković koja je rekla da ima informaciju da su među „pratiocima“ vladike Artemija bili i predstavnici nekih drugih „pravoslavnih crkava“.¹⁴

Posebno interesovanje za ceo slučaj pokazao je i ruski ambasador u Beogradu Aleksandar Konuzin koji je, pre incidenta sa „osvajanjem“ manastira na severu Kosova vladiku Artemija posetio u manastiru Šišatovac, a dva dana nakon što je raščinjen vladiku primio ga i u Beogradu. Povod je bilo interesovanje za „nedavne događaje u Raško-prizrenskoj eparhiji“.¹⁵

EKUMENIZAM PATRIJARHA IRINEJA NA UDARU

Ekumenizam je višedecenijski problem unutar SPC. Zato ekumenizam patrijarha Irineja smeta konzervativnim krugovima u crkvi i izvan nje. Odnos prema Katoličkoj crkvi i Vatikanu je jedan od najtvrdih stavova unutar SPC. Zbog toga nije dan papa nikada do sada nije bio u Srbiji. Argument koga SPC najčešće koristi je navodna uloga Katoličke crkve u Drugom svetskom ratu, odnosno njeno nedistanciranje od genocida u Jasenovcu. To je povezano i sa navodnom odgovornošću zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca.

Pečat tvrdi da bi ta poseta unela nove i nepotrebne podele u srpskom narodu i među vernicima SPC“.¹⁶

Tvrđi stav prema Katoličkoj crkvi i Vatikanu tradicionalno ima i Ruska pravoslavna crkva (papa nikada nije bio ni u Rusiji) koja u suštini nastoji da spreči dolazak pape u Srbiju. Ruski teolog Vladimir Vasilik iznosi tvrdnju da pravoslavne i Katolička crkva nemaju zajedničke vrednosti.¹⁷ On „podseća“ SPC i njenog partijarha da eku-

menizam nije u skladu sa njenim duhovnim nasleđem. Ni ekumenizam ni pacifizam, kako ističe, ne spadaju pod svetosavsko nasleđe. Sveti Sava je uradio sve da SPC ne potpadne pod latinstvo i služio je srpskom narodu i državi za koje je pacifizam bio ravan samoubistvu.“¹⁸

OFANZIVA KONZERVATIVNOG BLOKA

Desničarske organizacije u Srbiji, uključujući i njihove ekstremne, profašističke eksponente, program i delovanje zasnivaju na „srbstvu“, „pravoslavlju“ i „svetosavlju“. To upućuje na njihovu ideološku bliskost sa uticajnim krugovima crkvenih velikodostojnika unutar SPC koji dele isti „sistem vrednosti“.

To podrazumeva uzajamnu saglasnost u vezi sa širokim spektrom društvenih pitanja: odbrana srpskih nacionalnih interesa, organizovanje „parade“ ponosa, netolerancija, ksenofobija, antievropejstvo. Podsećanja radi, Srpska pravoslavna crkva je pokušala 2009. godine da blokira donošenje Zakona protiv diskriminacije u Narodnoj skupštini Republike Srbije. Dramatične razmere kombinacije crkvene „ideologije“ i desničarske „akcije“ najuverljivije su bile demonstrirane na ulicama Beograda 10. oktobra 2010, u sukobu policije sa demonstrantima koji su bili protiv održavanja Parade ponosa.

Tu vezu, koja je u pojedinim slučajevima i formalna (organizacija Dveri srbske) dokumentovano je razotkrila emisija „Insajder“ RTV B92 (autor Brankica Stanković), emitovanu u dva nastavka 15. i 22. novembra 2010. U konzervativnim krugovima, na blogovima tabloida i desničarskih organizacija, a među štampanim medijima najizrazitije u *Pečatu*, pokrenuta je kampanja protiv RTV B92 kao „izdajničkog medija“ i njegove „antisrpske histerije“. Kao dve ključne

14 Vesti TVB92, 22. novembar 2010.

15 Danas, 23. novembar 2010.

16 Pečat, br. 140, 12. novembar 2010.

17 Pečat, br. 141, 19. novembar 2010.

18 Isto.

ličnosti, koje su navodno mete te „histerije“, su Vojislav Koštunica i Amfilohije Radović, odnosno SPC i DSS. *Pečat* ističe da se obojica „zahvaljujući i ovako besramnim napadima, sada ukazuju kao poslednja linija odbrane srpstva.“¹⁹

Iako poznat po ekstremno konzervativnim i antievropskim stavovima, vladika Amfilohije

Radović u najdelikatnijem trenutku po SPC – u slučaju vladike Artemija – nije stao na njegovu stranu. Odnosno, po svemu sudeći, vladika Amfilohije se priklonio stavu crkvenog vrha, po kome, kako je izjavio, „episkopski zavet i prirodna episkopske službe podrazumevaju poštovanje i poslušnost Saboru“.²⁰

ZAKLJUČAK

SPC, kao i sve ostale institucije, prolazi kroz svojevrsnu diferencijaciju na liniji profremskih i antireformskih snaga. To ceo politički spektar čini fragilnim i nedovoljno mobilnim da reaguje na prave izazove refrome i tranzicije.

Bez jake podrške Zapada ta orijentacija bi bila izložena mnogo jačim udarima i pitanje je da li bi uspeła da se održi. Antizapadna orijentacija se oslanja na unutrašnje desničarke grupacije, ali i na rusku desnicu, uključujući i Rusku pravoslavnu crkvu. Obe crkve dele isti stav u pogledu ekumenizma i odnosa sa Vatikanom.

Srpska pravoslavna crkva je međutim uvek podržavala komunikaciju sa Vatikanom i uživala je njegovu pomoć. Unutar SPC postoji linija koja je uvek bila na vezi sa Vatikanom, kojoj pripada i Amfilohije Radović.

Država je imala aktivnu ulogu u sprečavanju raskola u crkvi, bar za sada. U tom smislu, patrijarh Irinej je pokazao odlučnost kada je jedinstvo crkve bilo dovedeno u pitanje, ali i u odnosu na ekumenizam i posetu pape Srbiji 2013. godine. Reakcijom na nedavne incidente u crkvi povodom Kosova, patrijarh Irinej je pokazao da je podržao državni vrh u zaokretu njegove politike prema EU.